MARIA COJOCĂRESCU

Contribuții la studiul circulației leului ca monedă de calcul în sec. XVIII-XIX

Țările române ca state feudale de sine stătătoare bat monedă, după o perioadă de organizare administrativă și de consolidare a domniei [1]. În Țara Românească, Vlaicu Vodă emite monede de argint, în anul 1365, iar în Moldova Petru Mușat, în anul 1377 [2].

Emisiunile monetare ale celor două țări române încetează, în veacul al XV-lea în Țara Românească și la finele secolului al XVI-lea în Moldova. Ele vor fi reluate pentru scurtă durată în Țara Românească, în vremea domniei lui Mihnea al III-lea (1658—1659) și în Moldova în vremea lui Istratie Dabija (1661—1665), încetînd odată cu domnia acestor voievozi.

Paralel cu aceste emisiuni monetare, în secolele XIII—XV, în țările române au circulat monede bulgărești, ungurești, venețiene [3], iar din secolul al XV-lea moneda otomană invadează piața locală, circulînd mai intens în Țara Românească. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, pătrunde în țările române talerul, monedă de argint venită din Țările de Jos. Înainte de apariția acestuia, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, la sudul Dunării și în cele două țări române circulau talerii împărătești, Reichtalerii statelor germane, taleri arhiepiscopali, italieni și spanioli, găsiți în tezaure monetare la Vidin, Rusciuc, Vatin [4], Pietrele [5], Tîrgoviște [6], Crovu [7].

În comunicarea de față ne preocupă talerii veniți din Țările de Jos. Pe reversul acestor monede este reprezentat un leu ridicat în două labe. Din această cauză ei s-au numit *taleri leonis, leuwendaalders, löwenthaleri,* taleri-lei, sau simplu lei, denumire care a rămas și astăzi în circulația monetară. Erau monede mari cu diametrul de 40 mm cîntărind 28,5 g [8]. Acești *taleri leonis* au început să fie emiși în Hollanda

[1] Octavian Iliescu, *Moneda în România,* Buc., 1970, p. 14.

[2] *Ibidem,* p. 25.

[3] Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui,* București, 1960, p. 143.

[4] Emil Condurachi, *Începuturile circulației talerilor austrieci la sudul Dunării,* în B.S.N.R., 1943, nr. 91, p. 27.

[5] Corneliu Secășeanu, *Tezaurul de la Tîrgoviște,* în *S.C.N.,* vol. III. 1960, p. 423.

[6] Octavian Iliescu, *Fișier al descoperirilor de tezaure monetare* (aflat la Cabinetul Numismatic al Acad. R.S.R.).

[7] Corneliu Secășeanu, *Tezaurul de la Crovu,* în *B.S.N.R.,* 1935—1942, nr. 83, p. 153.

[8] Octavian Iliescu, *op. cit.,* p. 50.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

în anii 1575—1576, odată cu cîştigarea independenţei de sub spanioli, iar în celelalte provincii ale Ţărilor de Jos, respectiv în anul 1585 la Utrecht, în 1588 în West Friesland, în 1589 în Friesland, în 1597 în Kampen ş.a.m.d. [9] Ei au devenit moneda principală a comerţului levantin pătrunzînd mai întîi la Constantinopol, centrul acestui comerţ şi de aici în întreg Imperiul otoman [10].

În Moldova, folosirea talerilor în circulaţia monetară este semnalată documentar în jurul anului 1581 [11]. În Ţara Românească, apar mai tîrziu în documente, dar descoperirea tezaurelor monetare, arată că au putut fi folosiţi mult mai înainte [12].

Tezaure cuprinzînd şi taleri olandezi au fost descoperite la : Crovu, Tîrgovişte, Pietrele, Murunglav (jud. Olt) [13], Vaslui[14], Baia Mare.
În sec. al XVII-lea, circulaţia monetară continuă să beneficieze de emisiuni străine. În Ţara Românească predomină o vreme asprul, ughiul, talerul olandez, iar în Moldova, după dispariţia zloţilor tătărăşti, taleri lei devin preponderenţi.

Episcopul Bandini, care a vizitat Moldova în vremea lui Vasile Lupu, spunea că dintre monedele străine care circulau, erau preferaţi leii [15]. De asemenea călugărul catolic Aristid Dunad, care a venit în Ţara Românească în vremea domniei lui Şerban Cantacuzino, menţionează că domnul a dăruit pentru repararea bisericii catolice din Bucureşti 300 lei, iar un boier 40 lei [16].

Desigur că în toate aceste cazuri, leii nu sînt alţii decît löwenthalerii sau talerii lei, monedă care se impusese în circulaţia monetară a celor două ţări româneşti.

Talerii-lei au continuat să circule şi la începutul sec. al XVIII-lea. În anul 1706, Constantin Brîncoveanu ajuta pe saşii din Braşov cu 3000 lei [17]. Tot acest domnitor scria în anul 1713 că : „viindu-ne poruncă de la împărăţie ca să dăm banii haraciului, acum înainte... s-au scos şi la voi (sud Buzău) ughi 22 să fie tot bani vechi de argint, precum se dau la haraci..." [18]. Aceşti bani vechi de argint pot fi talerii-lei care încep să dispară din circulaţia monetară a Ţării Româneşti, din prima jumătate a sec. XVIII-lea. Tot mai des apar în documente expresii ca :

[9] H. Enno van Gelder, *A provisional List of Dutch Lion-Dollars*, în *Museum Notes*, American Numismatic Society, 1964, XI, pp. 261-281.
[10] Herbert I. Erlanger, *A Hoard of Leuwendaalders from Aintab*, în *Museum Notes*. American Numismatic Society, 1964, XI, pp. 245—260 ; în anul 1906 a fost găsit la Aintab (Turcia) un tezaur cuprinzînd 1300 *taleri leonis*, datați între 1613—1692.
[11] Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 100.
[12] Tezaurul de la Tîrgovişte cuprinde taleri olandezi datați între 1576—1594, publicat de Corneliu Secăşeanu, în, *„Tezaurul de la Tîrgovişte"*.
[13] Octavian Iliescu, *Fişier al descoperirilor de tezaure monetare* (aflat la Cabinetul Numismatic al Acad. R.S.R.).
[14] *Ibidem.*
[15] Constantin Moisil, *„Leul şi peripeţiile lui în cursul veacurilor"*, în *Conferentia*, VI. 1942, nr. 5—7, p. 11.
[16] *Ibidem.*
[17] N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1905, X, p. 237.
[18] *Ibidem*, Bucureşti, 1903, V. p. 131.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

„taleri bani vechi" [19], „taleri vechi" [20], alături de „taleri bani noi" [21]. Talerul leu olandez este înlăturat treptat din circulație, de alte monede. Aceasta va avea ca efect transformarea leului într-o monedă de calcul. În anul 1713, sînt emiși ultimii löwenthaleri în West Friesland ; celelalte provincii ale Țărilor de Jos încetaseră să mai bată taleri chiar din jurul anului 1700 [22]. Încetarea emisiunii de taleri-lei în Țările de Jos este legată de faptul că influența Imperiului austriac crește din ce în ce mai mult aici, culminînd cu anexarea acestora în anul 1714. Împărăteasa Maria Theresia interzice emiterea de taleri-lei, cei austrieci se impun în circulația monetară a Țărilor de Jos ajungînd și în Imperiul otoman.

În țările române, monedele austriece au pătruns și cu ocazia războaielor purtate de monarhia habsburgică împotriva Imperiului otoman. În urma acestor războaie, s-au făcut anexiuni teritoriale temporare, cum a fost aceea a Olteniei din anii 1718—1739. Este de presupus că termenul de „bani noi" întîlnit în documentele acestei vremi destul de des [23], va fi fost folosit pentru acești taleri austrieci.

Nu se poate spune cu precizie cînd anume leul devine monedă de calcul. Cercetarea arhivelor ne ajută în această privință destul de puțin. În Moldova zapisele de vînzări-cumpărări [24], cărțile de poruncă date de domnitori [25], hrisovul pentru bejenari al lui Constantin Racoviță din anul 1756 [26], dovedesc că în tot cuprinsul secolului al XVIII-lea, valoarea bunurilor și birul erau exprimate cu ajutorul leului. Astfel pentru Moldova se poate presupune că leul era folosit ca monedă de calcul încă din prima jumătate a secolului XVIII, cînd el nu mai exista real. Acest lucru nu-l putem generaliza și la Țara Românească. În zapisele de vînzări-cumpărări [27], în Anatefterul lui Constantin Brîncoveanu [28], în Condica de venituri și cheltuieli a Țării Românești pe anii 1730—1739 [29], în Condica lui Alexandru Ipsilanti [30], în cărțile de porunci ale domnitorilor [31], valoarea bunurilor și obligațiilor de tot

[19] G. Potra, *Documente privind istoria orașului București (1594—1821)* București, 1961, nr. 182, p. 269 și V. Mihordea, *Documente privind relațiile agrare, Țara Românească*, Ed. Acad. R.P.R., 1961, nr. 59, p. 245.

[20] V. Mihordea, *op. cit.*, nr. 108, p. 158.

[21] *Ibidem*, nr. 204, p. 256.

[22] H. Enno van Geldei, *op. cit.*, pp. 261—281.

[23] G. Potra, *op. cit.*, nr. 204, p.294 și Arh. St. Buc. M-rea Căldărușani, XXXIII/39.

[24] V. Mihordea, *op. cit., Moldova*, Ed. Acad. R.S.R., 1966, nr. 68, p. 143, nr. 80, p. 151 ; nr. 150, p. 206 ; nr. 195, p. 239.

[25] *Ibidem*, nr. 256, p. 284.

[26] D. C. Sturdza, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, Buc., 1907, vol. I, Seria I, p. 23.

[27] G. Potra, *op. cit.*, nr. 182, p. 269 ; nr. 194, p. 286 ; nr. 211, p. 301 ; și V. Mihordea, *op. cit., Țara Românească*, nr. 280, p. 245.

[28] N. Iorga, *Studii și documente*, Buc., 1903, V, p. 23 D. C. Giurăscu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu* în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, pp. 353—364.

[29] Arh. St. Buc. Mss 377.

[30] *Ibidem*, Mss 1.

[31] *Ibidem* și Mss 2 și G. Potra, *op. cit.*, nr. 247, p. 338.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

felul sînt exprimate în taleri [32], ughi [33], bani [34], galbeni [35], zloți [36] și foarte rar în lei [37], mai mult spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

„Condica vistieriei" a lui Constantn Brîncoveanu pentru anii 1694—1704, cuprinde dările la care erau supuse județele și breslele din Țara Românească. Cercetînd acest valoros manuscris, constatăm că dările exprimate în monede erau evaluate în majoritatea cazurilor în ughi [38]. Sumele totale sînt socotite, în unele locuri, în trei feluri de monede : ughi, taleri și lei [39]. Adeseori listele de dări au sumele exprimate în ughi și taleri și aceasta se întîmplă într-o perioadă cînd löwenthalerul circula încă în Țara Românească. Din exemplul citat, la care putem adăuga și o serie de zapise de vînzări-cumpărări din prima jumătate a secolului XVIII, se pot deduce următoarele : raritatea folosirii termenului de „leu" în documente, spre deosebire de acela de „taler" găsit curent, se explică prin faptul că în Țara Românească, monedele turcești circulau în mai mare cantitate decît în Moldova. Termenul de taler întîlnit frecvent în documente poate să fi fost folosit atît pentru talerii împărătești cît și pentru piaștrii turcești care încep să fie emiși din anul 1687.

Cercetarea documentelor arată că în Țara Românească, în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, termenul de „leu", [41] este folosit alături de taleri, ughi, bani într-o perioadă cînd existența lui era reală. După dispariția lui îl întîlnim rar cu rol de monedă de calcul. În această funcție în prima jumătate a secolului al XVIII-lea credem că a fost folosit talerul [42], spre deosebire de Moldova unde „leul" domină întreg secolul al XVIII-lea și devine monedă de calcul chiar în prima jumătate a acestuia.

În timpul ocupației austriece a Olteniei din anii 1718—1739, chitanțele de contribuție împărătească ale județelor sînt exprimate în lei [43]. Astfel în anul 1722 Gheorghiță Socoteanu întocmește o chitanță de primirea sumei de lei 5.825 și 1/2 lei de la vornicul Ștefan Proscoveanu reprezentînd un sfert din contribuția județului Romanați [44]. În acest caz, leul este folosit ca monedă de calcul. Suma de mai sus cuprindea ca monede reale, probabil, talerii austrieci, piaștrii turcești. Tot în cu-

[32] *Ibidem.* M-rea Căldărușani, 67/4 și V. Mihordea, *op. cit., Țara Românească,* nr. 245, p. 200.
[33] V. Mihordea, *op. cit.,* nr. 14, p. 192.
[34] Arh. St. Buc., Mss 692, f. 269.
[35] V. Mihordea, *op. cit.,* nr. 177, p. 357.
[36] *Ibidem,* nr. 135, p. 319.
[37] G. Potra, *op. cit.,* nr. 481, p. 595.
[38] Arh. St. Buc., Mss, 126, f. 19 ; 62 ; 240.
[39] *Ibidem.*
[40] G. Potra, *op. cit.,* nr. 182 ; 194 ; 211.
[41] Arh. St. Buc., M-rea Căldărușani, XX/5 ; M-rea Cotroceni LIV/29.
[42] Șerban Papacostea, în, *Oltenia sub stăpînirea austriacă,* Ed. Acad. R.S.R., 1971, p. 130, spune că în această epocă în Țara Românească funcția monedei de calcul era îndeplinită de ughi sau galben.
[43] Șerban Papacostea, *op. cit.,* p. 126, în perioada ocupației austriece a Olteniei, circulau peste 30 monede de proveniență diferită : turcească, polonă, austriacă, olandeză, venețiană etc.
[44] Biblioteca Acad. R.S.S., Mss, CCCLVII/33 ; CCCLVII/21.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

prinsul acestui teritoriu, sub ocupația austriacă, cînd se strîng dările în bani de la liudele județelor, acestea sînt exprimate în taleri [45].

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea leul ca monedă de calcul este folosit rar în Țara Românească, talerul tot cu această funcție este cunoscut ca etalon al valorii bunurilor și al diferitelor dări.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cercetarea documentelor dovedește că leul ca monedă de calcul intră într-o nouă etapă, începe să se impună înlăturînd folosirea talerului cu aceeași funcție. Termenul de „leu" a fost întrebuințat datorită circulației piastrului turcesc [46] în cantitate destul de mare în țările române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. El apare în documente exprimat și prin termenul de „lei turcești", așa de exemplu în lista dată de Badea și Ioan Burțuș din Breaza în anul 1760 iulie 23, județului Țării Bîrsei, printre lucrurile furate se aflau și 19 „lei turcești" [47].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, prețurile mărfurilor și socotelile, pe piața internă a celor două țări române, sînt exprimate cu ajutorul leului de calcul [48], dar plata efectivă se făcea cu monede de proveniență diversă : ducatul de aur austriac, unguresc, olandez, monede de argint ca talerii imperiali, creițarii austrieci, rublele rusești, talerii spanioli, monedele turcești mici și mari. Cursul acestor monede era în continuă schimbare, legat fiind de dezvoltarea economică din țările respective.

Regulamentul Organic, în afara celorlalte măsuri pe care le stipulează, în ceea ce privește circulația bănească, consacră legal existența leului ca monedă de calcul, subîmpărțit în 40 parale și recunoaște bimetalismul aur, argint. Ca etalon de aur a fost ales ducatul olandez, în valoare de 31 lei și 20 parale, iar ca etalon de argint sfanțicul austriac, în valoare de 2 lei și 10 parale.

De asemenea se prevedea uniformizarea cursurilor monetare din cele două Principate pe baza etalonului aur [49].

Măsurile înscrise în Regulamentul Organic privind circulația bănească au urmărit stăvilirea haosului monetar existent în Principate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Neexistînd însă o monedă reală pe piață care să poată înlătura pe cele străine, ci numai una ideală, leul de calcul, încercările Regulamentului Organic de a face ordine nu au dus la rezultatul dorit.

Cantitatea paralelor conținute de leul de calcul se schimbă [50], sub influența cursului monedelor străine care circulau la noi și a apariției monedelor falsificate sau devalorizate.

[45] *Ibidem*, CCCLVII/32.

[46] Tezaure monetare descoperite la : Săveni (în Fișierul descoperirilor de tezaure monetare de la Cabinetul Numismatic al Acad. R.S.R.).

[47] N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 224.

[48] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, Buc., 1958, vol. I, nr. 46. Se apreciază că 264 lei din valoarea tulumbelor cumpărate de Divan de la Kiev să fie exprimate în 275 ruble asignați.

[49] Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. I, p. 115.

[50] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Buc., 1930, p. 157 — în anul 1837 leul ajunge să fie socotit în Țara Românească la 60 parale, I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, nr. 602, 608, p. 792, iar în 1834 ajungea la 80 parale.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Domnitorii țărilor române, încearcă să stăvilească această situație de haos monetar prin publicarea aproape anuală a cursului monedelor [51] și prin pedepsirea falsificatorilor [52].

În anul 1836, domnitorul Moldovei Mihail Sturdza publică o hotărîre în care se arată că „toate socotelile scrise sau verbale să se facă fără a se pomeni numele de leu" [53], deoarece el spune că acesta este „pricina ce au adus și aduce pagubă în toate ramurile negoțului" [54].

Situația de haos monetar va continua totuși, împiedicînd dezvoltarea economică și financiară a celor două Principate [55].

În anul 1852, Visteriile Moldovei și Țării Românești de comun acord hotărăsc ca : „monedele ce se întrebuințează în țară... vor fi mărginite la un singur curs rostit în lei" [56]. Cursul era stabilit potrivit articolelor 81 și 430 din Regulamentul Organic [57].

Aceasta ducea însă la o reducere serioasă a prețurilor ceea ce nu convenea negustorilor, de aceea la scurt timp, hotărîrea a fost revocată. Negustorii austrieci, ca de altfel și cei turci și ruși, aduceau în Principate monede mărunte, depreciate, în schimbul cărora luau monedele bune de aur și argint [58].

În anul 1857, caimacanul Alexandru Dimitrie Ghica, pentru a împiedica pătrunderea paralelor mărunte, hotărăște ca : „creițarii care nu umblă în Austria să li se scadă prețul de la 4 parale, la 3 parale și o lescaie" iar creițarii care au curs în Austria să aibă la noi prețul de 4 parale [59]. Leul ca monedă de calcul se depreciază din ce în ce mai mult, datorită fluctuațiilor înregistrate de aur și argint pe plan internațional, la care se adaugă haosul monetar intern.

O serie de economiști încearcă găsirea unor măsuri pentru schimbarea sistemului monetar din această vreme. E. Winterhalder spunea despre leu ca monedă de calcul : „calculăm.... cu lei și parale și nici leu și nici para nu există și ce e mai mult, cu monedele existente în țară și care sînt toate străine este foarte anevoie a face un leu... unitatea noastră monetară imaginară și absolut cu neputință a găsi o para" [60]. Leul ca monedă de calcul a supraviețuit aproape un secol și jumătate, datorită faptului că Principatele Române nu puteau bate monedă națională din cauza puterilor străine, interesate în valorificarea emisiunilor lor.

[51] Arh. St. Buc., Visterie, 1276/1831 și I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, nr. 147 ; 164 ; 283 ; 355.
[52] Arh. St. Buc., Administrative vechi, 76/1830. În anul 1830, Mihalache Băcanu și Ștefan Argintaru sînt trimiși la ocnă pentru că au făcut 167 bucăți monede „calpe", mahmudele, dodecari, rubiele, funducuri.
[53] G. Zane, *op. cit.*, p. 157.
[54] *Ibidem.*
[55] În anul 1837 leul în Țara Românească era socotit la 60 parale. Paralele din Muntenia vor fi duse în Moldova unde leul avea 40 parale, pînă ce și aici se ia aceeași măsură.
[56] Bibl. Acad. R.S.R., Mss. 1033, 4.141.
[57] *Ibidem.*
[58] Bibl. Acad. R.S.R., Mss. 1933, f. 141.
[59] Arh. St. Buc., Visterie, 1821/1857, f. 152.
[60] G. Zane, *Problema monetară și reforma din 1867 în Principatele Române, în Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, 1967, p. 33.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro

Unirea Principatelor înfăptuită în anul 1859, prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, printre celelalte reforme, a impus și unificarea circulației monetare. Dezvoltarea economică a Principatelor, în primul rînd dezvoltarea industriei și comerțului, a căilor de comunicație, erau împiedicate de haosul monetar existent în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În cadrul Comisiei Centrale de la Focșani, sub influența domnitorului Alexandru Ioan Cuza, se întocmesc o serie de proiecte pentru emiterea monedei naționale și stabilirea numelui ei.

Împrejurările interne ca și cele externe, înlăturarea domnitorului, au făcut ca aceste proiecte să nu se realizeze.

Leul ca monedă de calcul continuă să existe în Principate și după adoptarea legii din 22 aprilie — 4 mai 1867, prin care lua ființă noul sistem monetar și se fabricau primele monede naționale de bronz [61]. Legea stabilea leul ca unitate monetară egal cu francul francez sau 100 bani.

Primele monede în valoare de 1 leu de argint și 20 lei de aur se bat abia în anul 1870 la Monetăria Statului. Prin aceasta, leul căpăta o bază reală, deschizînd o nouă etapă în evoluția circulației monetare din România.

Contributions à l'étude de la circulation du leu comme monnaie de calcul au XVIIIe et XIXe siècle

RESUMÉ

L'article fait l'analyse du sens et de l'évolution du mot „leu" dans les documents, en commençant avec le XVI-ème siècle et en insistent surtout sur les siécles XVIII-XIX, lorsque le „leu" devint monnaie de calcul.
L'auteur présente des aspects particuliers concernant la circulation monnétaire dans les pays roumains aux XVIII-XIX-ème siècles, période peu connue.
On constate que la „leu" comme monnaie de calcul a été utilisé d'abord en Moldavie dans la première moitié du siècle XVIII et en Valachie dans la deuxième moitié du même siècle.

[61] C. Moisil, *op. cit.*, p. 7.

www.muzeulbucurestiului.ro / www.cimec.ro